

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

УДК 351:336.025

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-22>**Ємельяненко Л.М.**доктор економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6611-5228>**Заболотна С.І.**аспірантка,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3226-773X>**Yemelianenko Larysa, Zabolotna Sofia**

National Economic University named after Vadym Hetman

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто теоретико-методологічні аспекти системної детінізації економіки на основі висвітлення наукових поглядів щодо трактування феномену тіньової економіки. Проаналізовані наукові підходи представників шкіл економічної думки у вивчені явища тінізації економіки. Доведено, що не існує єдиного погляду на трактування проблем існування тіньової економіки через призму причинно-наслідкових зв'язків. Висвітлено доробок українських науковців в сфері детінізації національної економіки, що дозволило згрупувати результати напрацювань вітчизняних дослідників через призму економічних, юридичних та управлінських аспектів. Ідентифіковано тіньовий сектор економіки як симбіоз економіко-правових, фінансових і інституційних відносин, які мають різну природу і передумови виникнення, мотиви та цілі. Доведено доцільність детермінації «детінізації економіки» з позицій встановлення регуляторних дій держави в особі органів виконавчої влади, яка спрямована на викорінення причин тіньового сектору, на розбудову сприятливого інституційного середовища, на формування комплексу механізмів детінізації та узгодження їх взаємодії на основі систематизації та активації інноваційних інструментів регулюючого впливу. В статті висвітлено методичні підходи до оцінювання тіньової економіки, проведено трендовий аналіз національних та міжнародних особливостей її поширення. За результатами компаративного аналізу та дослідження закордонного досвіду практики протидії тіньової економіки виявлено актуальні механізми системної детінізації економіки України та запропоновано дієвий інструментарій реалізації державної політики.

Ключові слова: тіньова економіка, детінізація економіки, механізми детінізації національної економіки, інструменти державної політики детінізації економіки.

SYSTEMATISATION OF MECHANISMS AND INSTRUMENTS OF THE STATE POLICY OF DE-SHADOWING THE ECONOMY OF UKRAINE

The article examines the theoretical and methodological aspects of the systemic detinization of the economy based on the coverage of scientific views on the interpretation of the phenomenon of the shadow economy. The scientific approaches of representatives of schools of economic thought to the studied phenomena of economic shadowing are analyzed. It is proved that there is no single view on the interpretation of the problems of the existence of the shadow economy through the prism of cause-and-effect relationships. The work of Ukrainian scientists in the field of detinization of the national economy is highlighted, which made it possible to group the results of the work of domestic researchers through the prism of economic, legal and managerial aspects. The shadow sector of the economy is identified as a symbiosis of economic-legal, financial and institutional relations, which have different nature and prerequisites for their emergence, motives and goals. The expediency of the determination of "detinization of the economy" from the standpoint of establishing regulatory actions of the state in the form of executive authorities, which is aimed at eradicating the causes of the shadow sector, building a favorable institutional environment, forming a complex of detinization mechanisms and coordinating their interaction on the basis of systematization and activation of innovative instruments of regulatory influence, is proven. The article highlights methodical approaches to assessing the shadow economy, and conducts a trend analysis of national and international features of its spread. According to the results of the comparative analysis and research of foreign experience of the practice of countering the shadow economy, actual mechanisms of the systemic detinization of the economy of Ukraine were revealed and an effective toolkit for the implementation of state policy was proposed.

Keywords: shadow economy, detinization of the economy, mechanisms of detinization of the national economy, instruments of the state policy of detinization of the economy.

JEL classification: E26, O17, H26

Постановка проблеми. В сучасних умовах масштабного поширення кризи, яка здобула всеохоплюючий безпрецедентний характер, пошук коректних інструментів детінізації економіки України із списку альтернативних є об'єктивно необхідним але ускладненим багатокритеріальним викликами для держави, які зумовлені карантинними обмеженнями, постпандемічними тенденціями, військовими подіями та зниженням можливостей соціальної взаємодії.

Реалії сьогодення суттєво загострюють проблему стабілізації економіки України, яка знаходиться у шоківому стані, а її тіньовий сектор має тенденцію до поширення у зв'язку із ціновими і девальваційними шоками, ескалацією військового конфлікту та подальшим загостренням політичних відносин з Росією. Нинішній стан тінізації економіки України викликає занепокоєння через триваючу внутрішню нестабільність, спричинену військовими подіями. За офіційними оцінками Міністерства економіки України рівень тінізації національної економіки за 2011–2021 рр. склав 30-35% (недоотримання ВВП складає приблизно 45 млрд. \$) [6]. За оцінкою експертів Інституту еволюційної економіки рівень тіньової економіки в Україні під час війни досягає критичного стану в 50% [10].

Економічна політика стабілізації має на меті зменшення циклічних коливань або структурних змін за допомогою фіскальних або валютних інструментів. Проте неформальна економіка має антициклічну функцію, перетворюючись у резерв гнучкості цін і прибутків та створюючи більш безпечний фон у випадку деяких шоків (зовнішня політика, технологічні зміни, реформування податкової системи). Поява проявів економічної кризи, характерних для фаз спаду або рецесії, супроводжується прискореним зростанням фінансових махінацій, корупції, нелегальної праці тощо.

Основним завданням державної політики детінізації економіки є розробка та впровадження відповідних стратегічних орієнтирів, які мають бути закріплені у відповідних інституційних структурах на основі чіткого визначення ролі та завдань органів державної влади. Систематизація механізмів державної політики детінізації національної економіки є об'єктивною потребою, яка вимагає посилення відповідальності держави та активної участі суб'єктів господарювання в оновленні інструментів регулюючого впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних, методичних і практичних аспектів функціонування тіньового сектору національної економіки та механізмів реалізації державної політики її детінізації присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних учених. В процесі проведеного нами дослідження були проаналізовані наукові підходи представників різних відомих шкіл економічної думки у вивченні явища тінізації економіки.

Дуалістична школа (Харт К., 1973 [21]; дослідники Міжнародної організації праці, 1972 [20]; Сетураман, 1976 [24]): неформальна економіка є етапом розвитку країни, в основному через відсутність можливостей для праці, що дає можливість залучити надлишок робочої сили через повільний ритм економічного зростання та швидкий ритм зростання населення. Відповідно до дуалістичного мислення, неформальний сектор діє як резерв, подушка безпеки, що поглинає або інтегрує робочу силу, виключену з ринку праці, обмежуючи формальний сектор.

Структуралістична школа (К. Мозер, 1978 [23]; М. Кастеллс та А. Портес 1989 [18]): неформальний сектор складається з підпорядкованих підрозділів (мікрофірм) і працівників, що знижує витрати, тому є частиною конкурентного зростання великих капіталістичних фірм. Згідно з цим поглядом, природа капіталістичного розвитку зумовлює розвиток неформальних відносин і слугують інструментом розвитку капіталізму.

Правова школа (Е. де Сото [19]): поширення тіньових економічних відносин зумовлюють такі негативні наслідки як затримка зростання через нижчий рівень продуктивності праці, обмежені інвестиції, неадекватну та неефективну податкову систему, низький рівень впровадження технологічного прогресу та ускладнення в макроекономічній політиці.

Волунтаристська школа (В. Малоні [22]): неформальні підприємства створюють недобросовісну конкуренцію для формальних підприємств, оскільки вони уникають формальних регламентів, податків та інших витрат на виробництво. Вони стверджують, що неформальні підприємства повинні бути приведені під формальне регуляторне середовище, щоб збільшити податкову базу та зменшити недобросовісну конкуренцію.

Більшість авторів, що досліджують інструментарій вимірювання рівня тінізації економіки та механізми її легалізації, все ще стикаються з проблемою чіткого визначення поняття тіньової економіки через недостатню розвиненість теоретичної та методологічної бази. Сьогодні в іноземних джерелах синонімами тіньової економіки є «прихована», «чорна», «сіра», «неформальна», «підпільна», «недекларована» тощо. Всі ці поняття охоплюють тіньові процеси, що являють собою незадекларовані економічні процеси з метою мінімізації збитків суб'єктами господарювання. Отже, тіньову економіку можна назвати постійно відтворювальною економічною підсистемою, в якій господарюючі суб'єкти намагаються досягти економічної вигоди методами недобросовісної конкуренції.

У сучасних дослідженнях серед наукової спільноти не існує єдиного погляду на трактування проблем існування тіньової економіки через призму причинно-наслідкових зв'язків. Вчені з різних сторін аналізують це явище і, відповідно, пропонують неоднакові шляхи детінізації національної економіки. Доробок українських науковців можна згрупувати у три блоки.

1. Економічні дослідження: Варналія З. присвятив свої праці аналізу сутності, особливостей та шляхів легалізації тіньової економіки [2]; Квасов С. розглядав організаційно-економічний механізм виявлення та попередження тіньової діяльності [8]; Мазур І. досліджувала особливості детінізації економіки в трансформаційних суспільствах [9]; Мушинська Н. основний аналіз дослідження спрямувала на висвітлення регіональних особливостей зниження рівня тінізації економіки [12] та ін.

2. Юридичні дослідження: Ю. Грошовик аналізував організаційно-правові основи детінізації відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності [3]; Н. Дригваль присвятила наукові дослідження організаційно-правовим аспектам детінізації відносин в сфері обороту об'єктів інтелектуальної власності [4]; А. Золотарьов досліджував кримінально-правові засади тіньової економіки [7]; В. Попович аналізував економіко-кримінологічну теорію детінізації економіки [14] та ін.

3. Дослідження в сфері державного управління: О. Подмазко здійснював організаційно-економічних засад детінізації економіки України [13]; М. Флейчук присвятила свої дослідження теоретико-методологічним засадам детінізації економіки та протидії корупції в Україні в умовах глобалізації [16] та ін.

Таким чином, тіньовий сектор можна визначити як симбіоз економіко-правових, фінансових і інституційних відносин, які мають різну природу і передумови виникнення, мотиви та цілі. Відповідно, вплив тіньової економіки на динаміку економічного зростання держави залежить від рівня нехтування суб'єктами підприємництва чинними правовими нормами, а також закономірностями і правилами функціонування конкурентного середовища. На основі цього твердження можна визначити, що інструменти та механізми детінізації напрямку залежить від рівня нелегальності та масштабів тіньової діяльності. В свою чергу поняття "детінізація економіки" доцільно детермінувати як: з одного боку, комплекс регуляторних дій держави в особі органів виконавчої влади, яка спрямована на викорінення причин тіньового сектору та/або на розбудову сприятливого інституційного середовища; з іншого боку, процес зниження рівня тінізації економіки, внаслідок раціональної державної політики, зокрема публічного управління та моніторингу.

Поряд з тим узагальнення досягнень сучасної наукової думки засвідчує, що залишається ряд проблем узагальнення методологічних підходів щодо систематизації інструментів та узгодження важелів регулюючого впливу на розвиток процесів тінізації економіки, який не отримав належного висвітлення та розв'язання. Це сповільнює збалансоване відтворення й ефективність функціонування механізмів реалізації державної політики детінізації національної економіки в Україні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних-методологічних засад формування державної політики детінізації економіки, систематизації її механізмів та обґрунтуванні стратегічно важливих інструментів її реалізації в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі тіньова економіка пронизує всі сфери життєдіяльності людини, формує сучасний економічний ринок, впливає на всі стадії відтворювального процесу, на процеси модернізації та глобалізації, які

відбуваються в усьому світі. Більшість держав, у тому числі й Україна, намагаються стримати розвиток тіньового сектора економіки різними заходами покарання чи силового впливу, а не за допомогою реформ податкової та соціальної систем, які могли б поліпшити динаміку офіційної економіки.

Тіньова економіка вже досить тривалий час «паразитує» в організмі світової економічної системи. Згідно з даними МВФ 60% населення світу зайнято в неформальному секторі. Більшість частина тіньового сектору економіки припадає на країни, що розвиваються, тобто розподіл тіні нерівномірний. У країнах ЄС цей показник коливається в межах 15-20%, в державах Азії та Африки – 80-90%. В цілому в «тіні» знаходяться орієнтовно 2 млрд. робочих, що перевищує населення сучасного Китаю. Сама тіньова економіка становить в середньому 35% ВВП країн з низьким і середнім рівнем подушного доходу (до \$5 тис. на рік на душу населення, тобто включаючи Україну). Найвищі рівні тіні спостерігаються в Латинській Америці і африканських країнах на південь від Сахари. Найменші – у ЄС і Східній Азії [25].

На сучасному етапі розвитку українська економіка характеризується високим рівнем тінізації, що зумовлено історичними, ментальними особливостями та відсутністю чіткої стратегії в сфері детінізації національної економіки. Тривала політична нестабільність в умовах олігархічної демократичної системи створила всі умови для стрімкого розвитку тіньових відносин, що зумовило значне розшарування населення. Відтік кадрів за кордон, нестабільна економічна ситуація, відсутність довіри до влади, висока корумпованість державних органів влади зумовлюють кризові явища у соціально-економічній сфері, що виступає гальмом у розвитку національної економіки. Вітчизняний бізнес сектор змушений шукати нові орієнтири збереження прибутків та зниження видатків, а тому велика частка суб'єктів підприємництва визнала перехід у неформальний сектор господарювання найбільш підходящим шляхом підтримки рівня рентабельності виробничо-господарської та комерційної діяльності.

За офіційними даними Міністерства економіки України встановлено критичний рівень тіньової економіки 30% (рис. 1), що супроводжується негативними наслідками.

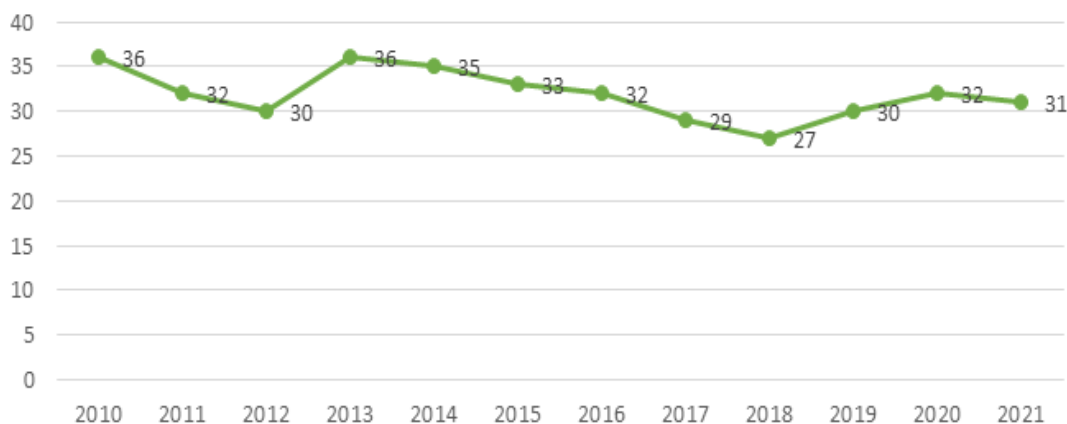

Рис. 1. Рівень тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

За дослідженнями проведеними компанією Ernst & Young за підтримки Mastercard 23,8% офіційного ВВП України або 846 млрд грн становлять тіньові операції. З них: 19,7% ВВП (702 млрд грн. припадає на підпільну готівкову економіку; 4,1% ВВП (144 млрд грн) – це внутрішнє виробництво товарів для власного споживання, тобто ценогрововатиньова економіка. З 23 млн. працездатних осіб (в тому числі 17 млн економічно активних) податки в Україні сплачували приблизно 12 млн чоловік, тобто тіньовий ринок праці становить від 5 до 11 млн осіб [6].

Економічна криза 2020/2021 років почалася із заострення пандемії та значних обмежень соціального співіснування. Оскільки така ситуація є безпрецедентною як для вітчизняної, так і для світової економіки, існує деяка розбіжність між оцінками тінзації, розрахованими з використанням різних методів (табл. 1).

На основі динаміки показників тіньового сектору фахівцями Міністерства економіки України визначено чотири ключові фактори на шляху до детінізації вітчизняної економіки, а саме: висока корупція; недосконалість судової системи країни; низька ефективність механізмів захисту власності; існування невідконтрольованих українській владі територій, що призводить до контрабанди та нелегальних виробничо-господарських процесів.

Під час військового конфлікту критична маса тіньової економіки в Україні постає надмірною та становить 50%, як стверджує директор Інституту еволюційної економіки Ігор Макаренко [10]. У період з 24 лютого 2022 року частина критичної інфраструктури України знищено у наслідок бойових дій. Вітчизняні економічні процеси сьогодні мобілізуються з метою забезпечення потреб сил безпеки і оборони, правоохоронних органів, відновлення об'єктів критичної інфраструктури, фінансової системи, забезпечення низки соціальних, економічних, інших потреб громадян, у тому числі тих, хто змушений був шукати «прилисток» у більше безпечних регіонах України чи за кордоном. За таких обставин більшість громадян мають на меті зберегти соціальні блага, які перебувають під загрозою втрати. З урахуванням цього можна констатувати зростання тінзації економіки та збільшення об'єму її тіньового сектору [6].

Протягом усього існування України ключовою проблемою, яка спровокувала зростання тіньової економіки, була хаотичність і безсистемність трансформаційних процесів, що здійснювалися керівництвом країни в економічній та соціальній сферах. Слід також брати до уваги й інші «важелі»: «непрозорість» платіжних потоків, особливо у сфері зовнішньоторговельних відносин, ускладнена відсутністю контролю за фінансово-економічними процесами; неефективна, а часом і суперечлива практика правоохоронних органів країни щодо захисту прав і свобод підприємців тощо. Тіньовій економіці в Україні також сприяла недосконалість та нестабільність законодавчих та нормативно-правових актів, що дозволяють тлумачити окремі положення та правила в протилежне значення; засилля бюрократів, які вимагають великих хабарів; свавілля та зловживання владою державними та місцевими органами влади та незахищеність підприємців; значний розмір і число податків – податковий тиск досягає 75%; занадто багато різних пільг, ліцензій тощо; недосконалість процесу формування та виконання державного бюджету; неефективність та зловживання в управлінні державними активами; нерозвинена ринкова інфраструктура; неефективне адміністрування податків; неврегульованість політичної сфери суспільства; недостатня продуктивність судової та правоохоронної системи; низька заробітна плата в державному секторі економіки; відсутність історичної практики дотримання норм і моральних стандартів законослухняної поведінки під час господарської діяльності та сплати податків корпораціями та громадянами [17].

Важливо зазначити, що структура тіньової економіки під час військового конфлікту суттєво зазнає змін – тіньові операції у сфері оборони становлять велику частку. При цьому тіньовий ринок праці та нелегальний бізнес слугують «подушкою безпеки» для населення, чий рівень доходу значно знизився. При цьому можна спостерігати формальне зниження рівня тіньової економіки за рахунок стрімкого сповільнення ринку нерухомості, впливу капіталу, трудовій міграції та відсутності методології контролю тіньових операцій в сфері безпеки та оборони.

Наразі, під час воєнного конфлікту, в Україні функціонує мобілізаційна модель економіки, яка характери-

Таблиця 1

Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за період з 2010 по 2021 рік, % від обсягу офіційного ВВП

Рік	Метод розрахунку рівня тіньової економіки				
	Рівень тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП	Монетарний	Електричний	Збитковості підприємств	Витрати населення – роздрібний товарооборот + послуги
2010	36	38	36	34	30
2011	32	34	28	29	43
2012	30	30	28	31	36
2013	30	29	30	31	35
2014	36	33	38	35	38
2015	35	33	35	30	39
2016	33	33	31	25	33
2017	32	31	29	25	33
2018	29	32	27	23	28
2019	27	30	26	24	25
2020	32	31	24	32	23
2021	31	32	27	21	21

Джерело: складено авторами на основі [6]

зується високим адміністративним рівнем впливу, що суперечить принципам ринкової економіки та гальмує процеси детінізації. Врегулювання тінювих відносин суб'єктів господарювання має бути ключовим завданням у стратегічному плануванні економічного розвитку України, ефективно побудована політика детінізації допоможе уникнути гальмуючих ефектів при впровадженні та реалізації ринкових реформ, за умови тотальної перебудови структури економічної системи.

В Україні сьогодні залишається відкритим питання регулювання масштабів тінювої економіки через відсутність системного підходу до формування інституційного забезпечення державної політики. Стратегія детінізації національної економіки відсутня, що спричинює хаотичне реформування тінювих секторів, що в свою чергу, створює додаткові шоки в період економічної кризи. Вихід національної економіки з "тіні" важливо розглядати з позицій комплексного управлінського рішення, яке засноване на створенні привабливого бізнес-середовища та сприятливого інвестиційного клімату, впровадження інновацій, обмеження впливу держави на бізнес і ініціювання соціальної відповідальності самого бізнесу, тобто готовності платити податки в повній мірі.

В економічно розвинених країнах регулювання неформальної діяльності включає значний перелік важелів, що впливають на формування доходів. У цьому відношенні значним є регулювання малих фермерських господарств, яке стимулює розвиток їх діяльності у офіційному секторі шляхом запровадження низки преференцій. Тому варто зазначити, що за рахунок розширення можливостей їх реалізації в правовій сфері легалізація неформальної діяльності стає економічно більш доцільною.

У світовій практиці детінізації підприємництва все частіше використовується інструмент податкової амністії. За останні два десятиліття його використовували США, Німеччина, Австрія, Франція, Італія, Іспанія, Аргентина, Бельгія, Ірландія, Індія, Пакистан, ПАР, Філіппіни, Грузія, Казахстан та ін. Суть цього методу полягає у запровадженні на державному рівні дозволу громадян на добровільне декларування прихованих від оподаткування доходів, з яких до певної дати сплачується податок за зниженою ставкою. У цьому випадку вони звільняються від кримінальної відповідальності. При аналізі світового досвіду детінізації економіки слід виділити антикорупційну тенденцію в громадському порядку. За даними Transparency International [26], яка займається питаннями корупції в підпільній економіці, неефективність, недостатня прозорість бюрократичних процедур, корупція в державному секторі, недостатня прозорість у прийнятті рішень у державному управлінні, високий рівень організованої злочинності, шахрайства та відмивання грошей, слабкі гарантії прав приватної власності, корупція в законодавчій владі та недовіра до антикорупційної політики держави є надзвичайно серйозними проблемами [15].

У зв'язку з вирішенням проблеми легалізації міжнародної економічної діяльності, було створено декілька організацій, метою діяльності яких є протидія та боротьба з поширенням тінювої економіки та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом:

1. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF).

2. Карибська спеціальна комісія з фінансової діяльності (CFATF).

3. Спеціальний Комітет експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (MONEYVAL).

4. Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (EAG).

FATF є великою міжнародною організацією у сфері боротьби з потоками тінювого капіталу з 1989 року і налічує 34 члени, включаючи США, Німеччину, Францію, Велику Британію, Китай, Японію, Канаду, Швецію та інші країни.

Основним завданням FATF є боротьба з відмиванням грошей шляхом встановлення міжнародних стандартів щодо запобігання, виявлення та переслідування відмивання грошей. Ще в 1990 році фахівцями FATF було розроблено 40 рекомендацій для цього завдання, які постійно адаптуються до нових рамок заходів щодо протидії відмиванню грошей.

Економічна детінізація є пріоритетним і принципово важливим напрямом сучасної економічної політики України. Слід зазначити, що цей процес досягне належної ефективності лише за умови створення державою стабільних сприятливих умов для ведення бізнесу, у тому числі шляхом розбудови інституційного середовища, для якого функціонування тінювої економіки було б неефективне. Забезпечення ефективної державної політики є одним із основних інструментів активізації механізмів детінізації національної економіки.

На сучасному етапі в Україні сформовані основні важелі механізмів державної політики детінізації національної економіки, вони здатні контролювати фінансові потоки, виявляти відхилення від чинного законодавства та притягувати винних до відповідальності. Державна політика має здійснюватися на основі системного підходу до вибору методів втручання держави у процеси, що відбуваються у цій сфері, а також визначення та використання ефективних інструментів практичної реалізації запланованих дій. В результаті проведених досліджень ми дійшли висновку про доцільність формування комплексу основних механізмів системної детінізації української економіки (рис. 2).

Мінімізація рівня тінювого сектору може вивести державу на якісно новий рівень шляхом залучення капіталу тінювого сектору для структурної перебудови та збільшення частки легального сектору у матеріальній та нематеріальній сферах з урахуванням потреби збільшення.

Антикорупційну політику слід розглядати як частину комплексної системи детінізації національної економіки. Тому в концепції антикорупційної політики на 2020–2024 роки поставлено завдання подальшого вдосконалення загальної системи запобігання та протидії корупції та мінімізації корупції в найбільш загрозливих сферах боротьби з корупцією шляхом системних заходів щодо визначення каналів фінансування й матеріальних ресурсів в тінювий обіг та підготовка відповідного законодавства, яке б запобігало подібним діям. Такі підходи можуть створити ефективну платформу для поступової ліквідації фінансово-економічних умов для виникнення та поширення корупційних правопорушень. Водночас необхідне ретельне дослідження за для визначення ефективних економіко-правових механізмів антикорупційної політики в рамках детінізації

Рис. 2. Комплекс механізмів системної детінізації економіки

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

економіки. Без системного підходу до корупції в умовах тіньової економіки неможливо досягти позитивної антикорупційної політики [27].

У контексті детінізації економіки та сприяння економічному зростанню в державі, ми вважаємо, що акцент має бути зроблено на зменшенні корупції в економічному секторі. Згідно з Індексом сприйняття корупції 2022 (Corruption Perceptions Index) [26] рівень корупції в Україні є значним. Україна займає 116 місце із 180 країн, що відповідає оцінці корупції в 33 бали, що зросло на 1 порівняно з 2021 роком.

Важливо не лише викоринити саму корупцію як деструктивний фактор, а й створити обставини, за яких корупція стає не вигідною чи недоречною. Реформування антикорупційної системи є одним із ключових напрямків подолання корупції. Для цього пропонуємо такі заходи: впровадження багатоцільової антикорупційної системи; розвиток діяльності фінансової розвідки (фінансового нагляду); спрощення процедури подання декларації та сплати податків й неподаткових платежів; гарантувати прозорість процедур приватизації, державних закупівель, тендерів та аукціонів; приєднання населення до створення громадських антикорупційних організацій; формування системи підготовки фахівців для антикорупційної діяльності та впровадження антикорупційних навчальних курсів у системі підготовки фахівців за всіма фаховими напрямками.

Корупція має мультиплікаційний ефект – вона поширює непрозорі правила гри на всю систему зв'язків з громадськістю в країні, включаючи економіку. Тіньова економіка створює умови для придбання тіньових фінансових ресурсів, які підтримують існування політичної корупції, прискорюють процес гібридизації та олігархізації влади.

На нашу глибоке переконання, важливим інструментом підвищення ефективності державного фінансового контролю, особливо в умовах економічної кризи, слід вважати використання нових інформаційних технологій. Передові технології та їх використання в діяльності органів державного фінансового контролю можуть відкрити перспективи підвищення ефективності державних фінансів. Використання нових інформаційних технологій дозволить більш ретельно контролювати в режимі реального часу доходи та витрати одержувачів коштів з державного бюджету, що має

сприяти запобіганню та припиненню порушень у цій сфері. Формування єдиного інформаційного простору потребує інформаційної сумісності результатів діяльності органів контролю шляхом автоматизації та уніфікації обліку контрольних заходів та забезпечення обміну між ними відповідною інформацією. Інформатизація органів державної влади в цілому та органів фінансового контролю зокрема, на основі передових технологій та використання оперативної інформації підвищить ефективність використання державних фінансових ресурсів та сприятиме відкритості та незалежності державного фінансового контролю в Україні.

Висновки. Детінізація економіки є складним процесом, який передбачає використання специфічних методів боротьби з тіньовим сектором. Детінізація економіки не тільки допомагає подолати кризу, але й є фактором стійкого економічного зростання країни. Для цього потрібно вирішити проблеми з корупцією, судовою системою, правами власності та територіальною цілісністю держави. Інституційно-організаційний механізм має бути основним рушієм системної детінізації економіки, а безготівкові розрахунки можуть бути ефективним інструментом контролю над джерелами надходжень та витратами. Детінізація економіки – це процес введення негласної господарської діяльності в легальне русло, що вимагає поєднання адміністративних та обмежувальних заходів.

Процес детінізації національної економіки може здійснюватися за допомогою прямих і непрямих інструментів державної політики. До прямих інструментів державної політики, що впливають на процес детінізації економіки, належать програми державної підтримки перспективних галузей економіки для забезпечення структурних перетворень; підтримка перспективних кластерів на національному та регіональному рівнях; мобілізація наявних ресурсів державного бюджету для стимулювання пріоритетних галузей національної економіки; підтримка розвитку кластерної інфраструктури в рамках програм соціально-економічного розвитку регіонів; пільгове надання приміщень, оренди обладнання тощо в рамках пріоритетних кластерів; створення державної лізингової компанії для просування наукової продукції на зовнішні ринки; надання інвестиційного кредиту на інноваційний розвиток за зниженими процентними ставками. До опосередкованих інструментів

державної політики, спрямованих на детінізацію національної економіки, належить створення системи мотивів і стимулів праці в легальному секторі економіки, що досягатиметься шляхом комплексної фискальної, бюджетної, структурної та митної політики.

Формування ефективного та ресурсоощадного організаційно-економічного механізму детінізації економічних відносин в основних видах економічної діяльності потребує системної спрямованості на досягнення стратегічних пріоритетів, зокрема: 1) удосконалення інституційного середовища детінізації економічних відносин, протидії деструктивним корупція та її вплив на основні види економічної діяльності, стимулювання прозорості ведення бізнесу; 2) побудова комплексних механізмів запобігання лобюванню приватних і комерційних інтересів представниками органів державної влади та мінімізація ризику потенційного конфлікту інтересів між суб'єктами державних структур і компаніями; 3) створення ефективної системи контролю за організацією та управлінням господарськими відносинами щодо основних видів господарської діяльності; 4) сприяння правовому оформленню діяльності незареєстрованого бізнесу тощо.

Зарубіжний досвід формування сукупності заходів детінізації економіки розподіляється на чотири напрямки: законодавчий, податковий, антикорупційний та організаційно-адміністративний. Україна повинна реформувати антикорупційну систему шляхом впровадження багатопільової антикорупційної системи, розвитку діяльності фінансової розвідки та спрощення процедури подання декларації та сплати податків. Також необхідно гарантувати прозорість процедур приватизації та інших державних закупівель. Глобальна рецесія 2023 року, викликана COVID-19, поспандемічними викликами та війною, підкреслила потребу в стабілізаційних заходах для вирішення соціально-економічних проблем. Україна повинна спиратися на поєднання низки стабілізаційних заходів, включаючи антикризові заходи соціальної підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу, боротьбу з корупцією та удосконалення податкової та кредитної політики, підвищення ефективності державного управління, сприяння реформам у пріоритетних сферах країни, збільшення фінансування інновацій та просування цифрових технологій.

Список використаних джерел:

1. Августин Р.Р. Теоретико-методологічні засади та прикладні інструменти державної політики системної детінізації економічних відносин в Україні : монографія. Тернопіль : Крок, ТНЕУ, 2017. 309 с.
2. Варналія З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія. Київ : НІСД, 2006. 576 с.
3. Грошовик Ю.Я. Організаційно-правові основи детінізації відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь : Нац. акад. держ. податк. служби України, 2004. 20 с.
4. Дригваль Н.П. Організаційно-правові засади детінізації відносин у сфері обороту об'єктів інтелектуальної власності : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь : Нац. акад. держ. податк. служби України, 2004. 20 с.
5. Дяченко О.П. Методологічні засади формування та реалізації державної концепції протидії розвитку тіньової економіки. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2017. № 4(60). С. 119–124.
6. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2021 року. Аналітична записка. Міністерство економіки України. Київ, 2022. URL: <http://www.me.gov.ua>
7. Золотарьов А.І. Звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування за злочин у сфері господарської діяльності : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. 23 с.
8. Квасов С.А. Організаційно-економічний механізм виявлення та попередження тіньової діяльності : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.02.00. Київ : Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки з питань європ. інтегр. України, 2005. 19 с.
9. Мазур І.І. Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. 40 с.
10. Макаренко І. Виступ директора Інституту еволюційної економіки під час прямого ефіру на i-ua.tv. Київ, 15.06.2022. URL: <https://i-ua.tv/news/>
11. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2552 від 07 грудня 2020 року. Міністерство економіки України. Київ, 2021. URL: <http://www.me.gov.ua>
12. Мушинська Н.Ю. Регіональні особливості зниження рівня тінізації економіки : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.05. Харків : Харк. нац. акад. міс. госп-ва, 2008. 20 с.
13. Подмазко О.М. Організаційно-економічні засади детінізації економіки України : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Одеса: Одес. нац. політех. ун-т, 2015. 20 с.
14. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія. Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. 546 с.
15. Телешун С.О. Ефективність запобігання та протидії корупції в Україні: проблеми та перспективи. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2015/02/blog-post.html>
16. Флейчук М.І. Теоретико-методологічні засади детінізації економіки та протидії корупції в Україні в умовах глобалізації : автореф. дис. д-ра екон. наук : 21.04.01. Київ : Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки, 2010. 34 с.
17. Харазішвілі Ю.М. Україна у 2020–2021 роках: наслідки пандемії. Консенсус-прогноз. Київ : Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2020. № 51. 35 с.
18. Castells M., Portes A. World Underneath: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy. «The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Advanced Developed Countries». Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1989.
19. De Soto H. The Other Path: The Economic Answer to Terrorism, book preface dates from 2002. «Harper Collins» 1989. New York.
20. ILO. Employment, Incomes and Equality – A strategy for increasing productive employment in Kenya, final report from the Kenya-Mission under the World Employment Programme, International Labour Organization. Geneva, 1972.
21. Keith Hart. Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *Journal of Modern African Studies*. 1973. 11(1). P. 61–89.
22. Maloney W. Does Informality Imply Segmentation in Urban Labor Markets? Evidence from Sectoral Transitions in Mexico. 1999. P. 275–302. *The World Bank Economic Review*, 13.

23. Moser C. Informal Sector or Petty Commodity Production: Dualism or Dependence in Urban Development. «World Development». 1978. Vol. 6. No. 9/10. P. 1041–1064. Pergamon Press, Oxford (GB).
24. Sethuraman. The Urban Informal Sector: Concept, measurement and Policy. «International Labour Review». 1976. Vol. 114. No. 1. ILO, Geneva.
25. База даних МВФ. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets>
26. База даних Transparency International. Corruption Perceptions Index 2022: Global Score. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/ukr>
27. Офіційний веб-портал Національного банку України. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4

References:

1. Avgustyn R.R. (2017) Teoretyko-metodologichni zasady ta prykladni instrumenty derzhavnoyi polityky systemnoyi detinizaciyi ekonomichnykh vidnosyn v Ukraini: monografiya, Ternopil: Krok, TNEU, 309 p.
2. Varnaliya Z.S. (2006) Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shlyaxy legalizaciyi: monografiya. Kyiv: NISD, 576 p.
3. Groshovyk Yu.Ya. (2004) Organizacijno-pravovi osnovy detinizaciyi vidnosyn u sferi zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Irpin: Nacz. akad. derzh. podatk. sluzhby Ukrainy, 20 p.
4. Drygval N.P. (2004) Organizacijno-pravovi zasady detinizaciyi vidnosyn u sferi oborotu obyektiv intelektualnoyi vlasnosti: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Irpin: Nacz. akad. derzh. podatk. sluzhby Ukrainy, 20 p.
5. Dyachenko O.P. (2017) Metodologichni zasady formuvannya ta realizaciyi derzhavnoyi koncepciyi protydyi rozvytku tinovoyi ekonomiky. *Derzhava ta regiony. Seriya "Derzhavne upravlinnya"*, no. 4(60), pp. 119–124.
6. Zagalni tendenciyi tinovoyi ekonomiky v Ukraini u sichni-veresni 2021 roku. Analitychna zapyska. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Kyiv, 2022. Available at: <http://www.me.gov.ua>
7. Zolotarov A.I. (2008) Zvilnennya vid kryminalnoyi vidpovidalnosti, vid pokarannya ta jogo vidbuvannya za zlochyn u sferi gospodarskoyi diyalnosti: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv: Kyiv. nacz. un-t im. T. Shevchenka, 23 p.
8. Kvasov S.A. (2005) Organizacijno-ekonomichnyj mexanizm vyavlenya ta poperedzhennya tinovoyi diyalnosti: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.02.00. Kyiv: N.-d. ekon. in-t M-va ekonomiky z pytan yevrop. integr. Ukrainy, 19 p.
9. Mazur I.I. (2007) Detinizaciya ekonomiky v transformacijnyx suspilstvax: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.01. Kyiv: Nacz. un-t im. T. Shevchenka, 40 p.
10. Makarenko I. (15.06.2022) Vystup dyrektora Instytutu evolyucijnoyi ekonomiky pid chas pryamogo efiru na i-ua.tv. Kyiv. Available at: <https://i-ua.tv/news/>
11. Metodychni rekomendaciyi shhodo rozrachunku rivnya tinovoyi ekonomiky: Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torgivli ta silskogo gospodarstva Ukrainy No. 2552 vid 07 grudnya 2020 roku. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Kyiv, 2021. Available at: <http://www.me.gov.ua>
12. Mushhynska N.Yu. (2008) Regionalni osoblyvosti znyzhennya rivnya tinizaciyi ekonomiky: avtoref. dys. kand. ek. nauk: 08.00.05. Xarkiv: Xark. nacz. akad. mis. gosp-va, 20 p.
13. Podmazko O.M. (2015) Organizacijno-ekonomichni zasady detinizaciyi ekonomiky Ukrainy: avtoref. dys. kand. ek. nauk: 08.00.03. Odesa: Odes. nacz. politex. un-t, 20 p.
14. Popovych V.M. (2001) Ekonomiko-kryminalogichna teoriya detinizaciyi ekonomiky: monografiya. Irpin: Akademiya derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy, 546 p.
15. Teleshun S.O. Efektyvnist zapobigannya ta protydyi korupciyi v Ukraini: problemy ta perspektyvy. Available at: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2015/02/blog-post.html>
16. Flejchuk M.I. (2010) Teoretyko-metodologichni zasady detinizaciyi ekonomiky ta protydyi korupciyi v Ukraini v umovax globalizaciyi: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 21.04.01. Kyiv: Rada nacz. bezpeky i oborony Ukrainy, Nacz. in-t probl. mizhnar. bezpeky, 34 p.
17. Xarazishvili Yu.M. (2020) Ukraina u 2020–2021 rokax: naslidky pandemiyi. Konsensus-prognoz. Kyiv: Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torgivli ta silskogo gospodarstva Ukrainy, no. 51, 35 p.
18. Castells M., Portes A. (1989) World Underneath: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy. "The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Advanced Developed Countries". Baltimore: Johns Hopkins University Press.
19. De Soto H. (1989) The Other Path: The Economic Answer to Terrorism, book preface dates from 2002. "Harper Collins". New York.
20. ILO. Employment, Incomes and Equality – A strategy for increasing productive employment in Kenya, final report from the Kenya-Mission under the World Employment Programme, International Labour Organization. Geneva, 1972.
21. Keith Hart (1973) Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *Journal of Modern African Studies*, 11(1), pp. 61–89.
22. Maloney W. (1999) Does Informality Imply Segmentation in Urban Labor Markets? Evidence from Sectoral Transitions in Mexico, pp. 275–302. The World Bank Economic Review, 13.
23. Moser C. (1978) Informal Sector or Petty Commodity Production: Dualism or Dependence in Urban Development. "World Development", vol. 6, no. 9/10, pp. 1041–1064. Pergamon Press, Oxford (GB).
24. Sethuraman (1976) The Urban Informal Sector: Concept, measurement and Policy. "International Labour Review", vol. 114, no. 1, ILO, Geneva.
25. Baza danyx MVF. Available at: <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets>
26. Baza danyx Transparency International. Corruption Perceptions Index 2022: Global Score. Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/ukr>
27. Oficijnyj veb-portal Nacionalnogo banku Ukrainy. Strategiya rozvytku finansovogo sektoru Ukrainy do 2025 roku. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4